

ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.osce.org/uk/ukraine/108309?download=true>.

13. Аліна Шерстюк А. Працевлаштування молоді в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / А. Шерстюк,

І. Огівч [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2876>.

УДК 378.4 (340)

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СТВОРЕННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У ГАЛУЗІ ЗНАТЬ «ПРАВО»

Гуменяк В. О.,

старший викладач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація Статтю присвячено дослідженню компетентісного підходу у створенні освітніх програм у галузі «Право» та особливостям освітнього процесу під час реалізації компетентісної моделі сучасної освіти. Висвітлено основні аспекти змісту та сутності понять «компетентність», «компетенція», «результати навчання», розглянуто погляди науковців на зміст поняття «компетентісний підхід», описано шляхи формування комунікативної компетентності фахівців.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентісний підхід, компетентісна модель, результати навчання, комунікативна компетентність.

Аннотация Статья посвящена исследованию компетентностного подхода при создании образовательных программ в отрасли «Право» и особенностям образовательного процесса при реализации компетентностной модели современного образования. Освещены основные аспекты содержания и сущности понятий «компетентность», «компетенция», «результаты обучения», рассмотрены взгляды ученых на содержание понятия «компетентностный подход», описаны пути формирования коммуникативной компетентности специалистов.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентностный подход, компетентностная модель, результаты обучения, коммуникативная компетентность.

Annotation In the article is devoted to the competence approach in the creation of educational programs in the field of «law» and the peculiarities of the educational process in the implementation of the competence model of modern education. Covered the main aspects of content and essence of the concepts «competence», «competency», «learning outcomes» examined the views of scientists on the content of the notion «competence approach», described the ways of formation of communicative competence of specialists.

Key words: competence, competency, competence approach, competence model, learning outcomes, communicative competence.

Конкурентноздатність правничих шкіл України залежить від спроможності випускників вищих навчальних закладів задовольняти сучасні запити роботодавців, якісно вирішувати професійні завдання різної складності на основі наявних знань та досвіду. Під час обговорення у форматі круглого столу «Методології зовнішньої незалежної оцінки процесів забезпечення якості юридичної освіти та процедури її проведення», що проходив 26 травня 2015 року у м. Києві, зазначалося, що якісна правнича освіта продукує професійних правників, які володіють необхідними знаннями, навичками та засвоїли відповідні цінності, щоб компетентно представляти клієнтів і робити свій внесок у зміцнення верховенства права. Тому для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів Науково-методична рада та Науково-методичні комісії МОН мають розробити нові стандарти вищої освіти, які повинні стати, на думку В. Бахрушина, прототипом рекомендаційних стандартів, розроблюваних професійними товариствами чи незалежними агенціями забезпечення якості вищої освіти, аналогічних тим, що використовуються у багатьох європейських країнах [2].

Оскільки сучасні професійні (галузеві) стандарти базуються не на посадових інструкціях, а на узагальнених компетентностях, що висуваються до фахівців відповідно до вимог та завдань професійної діяльності, актуальним є питання компетентісного підходу у професійній підготовці правників. «Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян, – зазначається у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [9]. Серед основних завдань стратегії – оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку; розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентісний підхід, узгоджених із новою структурою освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій [9].

Компетентісний підхід розглядають як підхід до проектування результатів освіти, заснований на компетентностях, він є одним із ключових методологічних інструментів реалізації цілей Болонського процесу. Формуванню цього інструменту присвячено загальноєвропейський

проект Tuning. Проектування освітніх програм з точки зору компетентнісного підходу означає:

- відображення у системному і цілісному вигляді результатів освіти;
- формування результатів освіти у ВНЗ як ознака готовності здобувача вищої освіти/випускника продемонструвати відповідні знання, уміння й цінності;
- визначення структури компетенцій, які повинні бути засвоєні й продемонстровані здобувачем вищої освіти/випускником [16].

Компетентнісний підхід у системі освіти був предметом наукового дослідження таких науковців, як: В. Байденко, Н. Бібік, С. Бондар, М. Вашуленко, І. Зимня, В. Коваль, О. Локшина, М. Нагач, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьова, О. Савченко, С. Трубочева, А. Хуторський та ін. Аналіз наукової літератури дозволив виявити, що дослідження щодо реалізації компетентнісного підходу в освітній практиці охоплюють різноманітні аспекти, зокрема у центрі уваги науковців – проблема формування ключових, загальнопредметних та предметних (професійних) компетентностей, дослідження концептуально-методологічних засад структурування та формулювання набору компетентностей, реалізації європейської концепції компетентнісного підходу в Україні.

Компетентнісний підхід, за визначенням О. Пометуна, – це «спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу є сформованість загальної компетентності людини як сукупності ключових компетентностей, інтегрованої характеристики особистості» [12, с. 66]. На думку Н. Нагорної, компетентнісний підхід ставить на перше місце не поінформованість студента, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають у пізнавальній, технологічній і психічній діяльності, у сферах етичних, соціальних, правових, професійних, особистих взаємовідносин. З огляду на це, зазначений підхід передбачає такий вид змісту освіти, який не зводиться до знань-орієнтованого компонента, а передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій [8]. «Головною метою вищої освіти, пише І. А. Зязун, – має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістичного орієнтованого вибору і індивідуального інтелектуального зусилля, що володіє багатофункціональними компетентностями» [5, с. 13]. Особливістю компетентнісного підходу, на думку В. Химинця, є переміщення акцентів з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку в учнів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях [14].

Зауважимо, що під час огляду наукових публікацій з проблеми компетентнісного підходу спостерігається дещо непослідовне вживання термінів «компетенція» і «компетентність», які часто використовуються в одному контексті, можливо, з огляду на те, що в англійській мові ці два поняття є синонімами. Проте більшість учених розмежовують

перше і друге значення. Так, одними вченими «компетенція» (англ. *competency*) розуміється як властивості, потенційні здібності або якості особистості і виявляється в контексті різноманітних типів поведінки, розглядається як наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері. Натомість «компетентність» (англ. *competence*) стосується роботи як такої і співвідноситься зі складністю завдання та результатами роботи, тобто «компетентність» розуміється як здатність мобілізувати в конкретній ситуації отримані знання й досвід. Відповідно, через здобуття індивідом необхідних компетенцій і їх реалізацію у конкретній діяльності відбувається досягнення компетентності – певного рівня професіоналізму особистості. На думку інших дослідників, поняття «компетенція» є похідним від поняття «компетентність» й визначає сферу застосування знань, умінь і навичок людини, в той час як «компетентність» є семантично первинною категорією й представляє собою їх сукупність, систему, певні знання.

Поняття «компетенція» у проекті Tuning включає знання і розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати і розуміти), знання як діяти (практичне і оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття і життя з іншими у соціальному контексті) [16].

Дж. Равен, основоположник психологічної теорії компетентності, розглядає поняття «компетентність» як сукупність компетенцій, наголошуючи на її множинності [11]. За визначенням М. Холодної, компетентність – особливий тип організації предметно-специфічних знань, який дозволяє приймати ефективні рішення у відповідній галузі знань [15]. Н. Бібік визначає компетенцію як відчужену від суб'єкта, наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки учня, необхідну для якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Теоретичну дискусію з цього приводу сьогодні можна вважати завершеною на користь терміну «компетентність», – підсумовує В. Бахрушин. – Але неузгодженості у законодавстві залишаються, що може призводити не тільки до непорозумінь, але і до правових колізій» [1].

Що стосується нормативного закріплення понять «компетентність», «результати навчання», то Закон України «Про вищу освіту» визначає *компетентність* як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти; а *результати навчання* як сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти» [4].

У Національній рамці кваліфікацій, яка була впроваджена з метою введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з

урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців, визначено такі терміни:

- компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості;

- результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання [13].

Звертаючи увагу на формулювання цих понять, дослідники наголошують на певних суперечностях: компетентності розглядаються як результат навчання, а результати навчання – як сукупність компетентностей. Проте у першому випадку йдеться про процес набуття певних компетентностей здобувачами вищої освіти, а результати навчання формулюються розробниками професійних стандартів вищої освіти, освітніх програм та робочих програм навчальних дисциплін. Спільним для всіх наведених думок є розуміння результатів професійної підготовки (формування компетентності щодо майбутньої професійної діяльності) як набуття відповідних знань, умінь, цінностей, інших якостей особистості, які набула та здатна продемонструвати особа після завершення навчання в межах певної спеціальності, а «відмінності не є принциповими з погляду розробки стандартів вищої освіти, оскільки мова йде приблизно про те саме» [1].

Щодо структурних компонентів та кількості компетентностей немає одностайного бачення. Так, деякі вчені виокремлюють три основні категорії компетенцій – інструментальні, міжособистісні та системні; інші пропонують трьохрівневу ієрархію компетенцій – ключові, загальнопредметні, предметні або ключові, галузеві, спеціальні. Методологія Tuning поділяє компетенції на загальні та професійні (специфічні для конкретних напрямів підготовки). У Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої освіти подається такий перелік компетентностей випускника: інтегральна компетентність, загальні компетентності та спеціальні (фахові, предметні) компетентності [7].

Зазвичай, ключові та загальнопредметні компетентності набуваються здобувачами вищої освіти відповідно до нормативної складової галузевого стандарту (хоча частково на їх формування впливає й варіативна складова), а предметні, або професійні компетентності є результатом реалізації варіативної складової навчального плану в рамках стандарту вищого навчального закладу. Стримуючим фактором на шляху формування ефективних освітніх програм та набуття здобувачами вищої освіти відповідних професійних компетентностей є відсутність усталених державних стандартів юридичної освіти в Україні, згідно з якими повинна будуватися компетентнісна модель випускника. Відповідно, вищі навчальні заклади повинні орієнтуватися насамперед на потребу ринку праці, максимально враховуючи побажання роботодавців.

Наприклад, невід'ємною ознакою освіченості й професіоналізму сучасних фахівців-правників справедливо вважають комунікативну компетентність, оскільки відповідно до сучасних

потреб суспільства, європейських вимог на ринку праці вища освіта в Україні має бути спрямована на формування та розвиток «комунікативної професійно-орієнтованої компетенції особистості» [10, с. 9]. Комунікативна компетентність, як слушно зауважує Г. Онуфрієнко, формує ключове в навчанні мови спеціальності [10, с. 64], тому ця компетентність формується з урахуванням як дисциплін нормативної складової, (курс «Риторика», «Ділова українська мова», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», так і варіативної складової навчального плану («Складання цивільно-процесуальних документів» / «Складання кримінально-процесуальних документів» / «Документальне супроводження юридичної діяльності»).

Зважаючи на специфіку професійної діяльності юристів (необхідність застосовувати доречні та ефективні методи переконання, правильно будувати діалог, майстерно використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування, володіти ораторським мистецтвом тощо), слід наголосити, що формування комунікативної компетенції правників відбувається шляхом розвитку таких навичок мислення, як: ідентифікація та конституалізація (розчленування проблемної ситуації на ряд пов'язаних проблем, а також виявлення їх соціальних, культурних, мовних та інших передумов (контекстів); проблематизація, тобто розпізнавання глибинних когнітивних протиріч (антиномій), що лежать в основі тієї чи іншої проблеми; концептуалізація, тобто вербалізація виявлених проблем, пошук адекватних словесних формулювань, здатних коректно описати проблему та, відтак, намітити шляхи її вирішення. Вказані навички Ю. Ветютнев та А. Макаров пропонують формувати за допомогою методу сократичного діалогу, який на думку авторів, є чистим зразком компетентнісного підходу. Слушною, на наш погляд, є думка авторів про елітарність освіти, заснованої на компетентнісному підході [3, с. 64].

Беручи до уваги нові перспективи сучасної юридичної освіти, нове розуміння ефективності життєвих результатів діяльності особистості, необхідно звернути увагу на проблему створення освітніх програм у галузі «Право» з підготовки фахівців, які би відповідали запитам громадянського суспільства та потребам ринку праці, володіли навичками цілісного розв'язання проблемної ситуації, здатністю узагальнювати та категоризувати матеріал, виявляти та комплексно вирішувати складні професійні завдання. З огляду на зазначене, важливим є формування конкретного переліку компетентностей, як загальнокультурних, так і предметних, а також визначення основних компонентів професійної компетентності майбутніх правників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахрушин В. Компетентності і результати навчання у нових стандартах вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/>
2. Бахрушин В. Стандарти вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education-ua.org/ua/articles/689-standarti-vishchoji-osviti>. <http://education-ua.org/ua/>

3. Ветютнев Ю.Ю., Макаров А.И. Компетентностный подход в изучении и преподавании права: метод сократического диалога // Право и образование. – 2008. – №7. – С. 97-103.
4. Про вищу освіту: Закон України // Голос України. – 2014. – 6 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-vii>
5. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи [текст] // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / І. А. Зязюн. – К.; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 10–18.
6. Енциклопедія освіти / АПН України; [голов. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрін-ком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://mon.gov.ua/content/Діяльність/Реформа%20освіти/07-metod-rekomendacziyi.doc>
8. Нагорна Н. В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції [текст] / Н. В. Нагорна // Виховання і культура. – 2007. – № 1-2 (11-12). – С. 266–268.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
10. Онуфрієнко Г.С. До проблеми формування мовно-риторичної компетентності як невідомої ознаки освіченості і чинника професіоналізму // Дошкільна освіта. – 2008. – № 2 (20). – С. 62-68.
11. Равен Дж. Компетентность в современном обществе / Перевод с англ. – М., 2002.
12. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 66-72.
13. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
14. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [текст] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.
15. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. –СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
16. Tuning Educational Structures in Europe. Phases I–V, 2003–2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.tuning.unideusto.org